

УДК 328.185:(659.3+316.32)(477)
DOI <https://doi.org/10.32837/apfs.v0i33.1044>

В. Є. Походєєва

ORCID ID: <https://orcid.org/0000-0002-8003-7465>

аспірантка кафедри політичних теорій

Національного університету «Одеська юридична академія»

ІНСТИТУЦІЙНИЙ ВИМІР ЗАПОБІГАННЯ КОРУПЦІЇ В УКРАЇНІ: РОЛЬ МАСМЕДІА ТА ГРОМАДЯНСЬКОГО СУСПІЛЬСТВА

Вступ. Корупція в Україні впродовж багатьох років залишається однією із ключових перешкод реалізації політичних реформ, а запобігання корупції стабільно продовжує бути пріоритетним завданням для української влади. Проведене соціологічне дослідження «Стан корупції в Україні. Сприйняття, досвід, ставлення» зазначає, що «шість із десяти українців (63%) вважають, що корупція є дуже поширеною в українському суспільстві (порівняно із 63,8% у 2015 році та 65,5% у 2018 році). Водночас респонденти переконані, що ця ситуація залишається стабільно поганою (тобто корупція залишається «стабільно поширеною») [1].

За останній рік лише 0,9% опитаних повідомили про випадки корупції у прокуратуру чи поліцію (особисто, телефоном або через інтернет). Така ж частка респондентів повідомляла про корупцію чи порушення на виборах за допомогою онлайн-засобів для анонімних повідомлень. І лише 1,3% відкрито заявили про корупцію у ЗМІ, у тому числі у блогах чи соцмережах [3].

У реалізації програми щодо запобігання корупції головним завданням є створення у суспільстві ставлення нетерпимості до корупційних вчинків та усвідомлення важливості усунення цього деструктивного явища. Одним із чинників успіху усіх державних антикорупційних реформ є саме неприйнятність громадянами корупції у всіх її проявах. Певна річ, реалізація завдань, спрямованих на запобігання корупції, мають бути комплексними з боку держави й усвідомленими кожним громадянином. Погодимось з думкою Майкла Джонстона: «З рівнем корупції пов'язані два фактори: низька участь громадян у політичному житті та слабкий захист громадянських прав. Це підтверджує той факт, що боротьба з корупцією повинна бути багатосторонньою» [8].

Важливо зазначити, що залучення інститутів громадянського суспільства та масмедіа до антикорупційної політики держави дає змогу зменшити можливості певних представників органів влади чинити незаконні дії. Для того, щоб примножити ефективність запобігання корупції в Україні громадські організації мають співпрацювати з масмедіа, здійснювати роботу над розвитком правової свідомості та формувати політику нетерпимості щодо корупційних злочинів.

Громадянське суспільство та масмедіа є ключовими інститутами, що здатні запобігти системній корупції у державі, водночас без їх підтримки антикорупційна політика влади буде залишатися малоефективною та навіть провальною.

Мета та завдання дослідження. Мета полягає у визначенні громадянського суспільства та масмедіа як інститутів запобігання корупції в Україні. Запропоновано можливі рішення щодо покращення реалізації співпраці масмедіа та громадянського суспільства в антикорупційній сфері.

Аналіз останніх досліджень і публікацій. Дискурс щодо взаємодії громадянського суспільства та масмедіа у запобіганні корупції у країнах ЄС, аналіз їх антикорупційного поля дає можливість сформулювати рекомендації щодо їх імплементації до вітчизняної політичної практики. Антикорупційний дискурс, який формується масмедіа та громадянським суспільством, має особливу владу. Відзначимо думку М. Фуко: «Дискурс неприборканий, нескінченний, наділений своєю владою; він породжується соціальними порядками, але може їм протистояти, а тому суспільство встановлює особливі процедури контролю – насамперед у тих сферах дискурсу, де задіяні влада та бажання» [6].

Питанням ролі масмедіа та громадянського суспільства як інститутів запобігання корупції займалися такі дослідники, як М. Джонсон, котрий писав про фактори викорінення корупції, та про багатосторонню боротьбу з нею; П. Кузнецова, яка говорить про обов'язковість співпраці громадянського суспільства, держави та масмедіа у сфері запобігання корупції; В. Оргинський, котрий зазначав, що громадськість, є тією силою, яка здатна розірвати коло системної корупції; М. Фуко і його увага до дискурсу, який формується масмедіа та громадянським суспільством і має вагомий вплив на суспільну думку загалом, та ін.

Для дослідження ролі масмедіа та громадянського суспільства як інститутів запобігання корупції в Україні використовувалися інституціональний і компаративний методи. За допомогою інституціонального методу було вивчено досвід взаємодії масмедіа та громадянського суспільства як інститутів запобігання корупції, що є важливим елементом антикорупційної політики.

Аналіз статистичних даних допоміг нам обрати найкращу модель співпраці громадянського суспільства та масмедіа як інститутів запобігання корупції в Україні.

Виклад основного матеріалу дослідження. Громадянське суспільство та масмедіа створюють платформу для антикорупційної дискусії у суспільстві. Медіа роблять більш відкритою діяльність органів державної влади, відіграють одну із ключових ролей у боротьбі з корупцією в державі. Тобто їх варто розглядати не лише реальним засобом виявлення корупційних правопорушень, але й насамперед інститутом запобіжних заходів проти корупції, створення умов, у яких корупція не має шансів на існування.

Результати Національного антикорупційного опитування проведеного Програмою сприяння громадській активності «USAID» демонструють таке: «Респонденти вважають, що громадяни (67,0%), засоби масової інформації (41,7%) і громадські організації (39,7%) найбільше хочуть подолати корупцію. Це не обов'язково означає, що для цього вони роблять відчутні кроки. Українці вважають, що серед усіх державних органів та установ найбільшу готовність боротися з корупцією має Президент і його Офіс (19,4%)» [1]. Дані дослідження підтверджують, що довіра суспільства до громадських організацій і масмедіа у протидії корупції є значною, її показник значно перевищує показники щодо державних інститутів.

Значна роль медіа у формуванні громадської думки, політичної свідомості загалом втілюється у їх визначенні як «четвертої влади». Важливою є участь громадянського суспільства та масмедіа у розголосі фактів корупції. «Засоби масової інформації впливають на те, як факти розглядаються й обговорюються у суспільстві, сприяючи виробленню громадської думки. Незалежність і плюралізм медіа, думок і поглядів, у тому числі критика людей, які перебувають у владі, – це гарантія здорової демократичної системи» [9].

Реалізація принципу вільного доступу громадян до інформації щодо діяльності органів державної влади та посадових осіб є важливим чинником протидії корупції.

Наголосимо на тому, що «дослідження, проведені Світовим Банком, показують залежність рівня свободи преси та рівня корупції у державі: чим вищий рівень свободи преси, тим нижчий рівень корупції» [7].

Саме громадянське суспільство та масмедіа і є тією комунікаційною ланкою з громадськістю щодо успіхів і невдач держави в антикорупційній діяльності. Інколи лише від їх рекомендацій і побажань залежить результативність роботи органів державної влади, обґрунтованість у прийнятті рішень у антикорупційній сфері. Масмедіа та громадянське суспільство у поєднанні ви-

конують провідну роль у процесі демократизації держави, вони дають можливість громадськості брати участь в управлінні своїм майбутнім. Цікавою є думка В.П. Кузнецової, котра говорить про важливість співпраці держави та громадянського суспільства у сфері запобігання корупції. Цьому сприяє низка факторів: «По-перше, корупція є соціальним явищем, що порушує законні інтереси суспільства і держави. По-друге, суб'єктами корупційних правопорушень можуть бути не лише державні та муніципальні службовці, але і громадяни, їх об'єднання, організації, отже, профілактика корупції, формування у суспільстві нетерпимості до корупційної поведінки повинні здійснюватися у безпосередній співпраці з органами влади й інститутами громадянського суспільства. Ці інститути громадянського суспільства беруть участь у реалізації різних напрямів антикорупційної політики, передусім у сфері громадянського антикорупційного контролю» [2].

Важливим є вивчення громадської думки, адже це дозволяє оцінити ставлення до інституту громадянського суспільства та до його здатності сприяти подоланню корупції. Громадянське суспільство та масмедіа згідно з наявними у суспільній свідомості уявленнями мають велике антикорупційне майбутнє. Звісно, при дослідженні ролі масмедіа у процесі запобігання корупції в Україні важливим кейсом залишається забезпечення їх незалежності. Наголосимо на тому, що «для України більш характерним стає феномен «замовної громадської активності», коли неурядові організації та масмедіа лише декларують вираження певних суспільних інтересів, а насправді вони використовуються як простий інструмент реалізації особистих інтересів певних осіб, далеких від реальних потреб населення та суспільства» [4]. Відзначимо, що сучасний дискурс, який формується масмедіа й інститутами громадянського суспільства, не виконує функції протидії корупції. Це зумовлено такими його характеристиками, як олігархічність, утопічність і нецивільність. На цьому наголошує Д. Яковлев: «Сучасний політичний дискурс в Україні визначається як «нецивільний»... Громадянське суспільство недостатньо впливає на формування політичного дискурсу. Утопія є основною загрозою політичному дискурсу суспільства з перехідною економікою. Вони мають сильний вплив на громадську думку і тому використовуються для здобуття влади. Вони посилюються політичною пропагандою, яку транслюють олігархічні масмедіа» [10].

Також варто звернути увагу на складнощі у виявленні фактів корупції інститутами громадянського суспільства, які характеризуються залежністю масмедіа від позиції власників, неможливістю створення прозорого медіаринку в Україні. Так і не сформовано потужну мережу суспільних

медіа. Усе це обмежує право суспільства на відкритий доступ до об'єктивної інформації щодо протидії корупції. Варто погодитися з виокремленням таких проблем медійного дискурсу: «Можна виокремити дві проблеми вітчизняного медіадискурсу: він не є громадянським і раціональним. Повною мірою це стосується також політичного дискурсу, який через особливості олігархічних медіа щодо поєднання влади (зокрема й «четвертої») та власності ретранслюється у дискурсі медіа. Через ці проблеми дискурсу (іраціональність та відсутність презентації інтересів громадян у публічній площині) вже декілька десятиліть країна знаходиться на зупинці «електоральна демократія», практично не просуваючись у напрямку... модернізації, консолідованої демократії, європейської інтеграції» [5].

До основних напрямків протидії політичній корупції, які можуть реалізовувати громадянське суспільство та масмедіа, відносимо:

- моніторинг діяльності органів державної влади та місцевого самоврядування;
- сприяння просвітницькій діяльності;
- забезпечення інформаційної прозорості стосовно корупції.

Громадянське суспільство та масмедіа здатні реалізувати незалежний контроль за державною владою, щоб запобігти їх зловживанням, залучатися до створення різноманітних ініціатив запобігання корупції за допомогою держави, брати участь у виробленні антикорупційного дискурсу й антикорупційної політики.

Висновки. Отже, варто підсумувати, що громадянське суспільство та масмедіа виступають одними із мультифункціональних і важливих інститутів протидії корупції, попри те, що вони не мають владних повноважень, впливають на суспільство через його свідомість, а не безпосередньо. Підбиваючи підсумки, можна зробити загальний висновок про те, що роль громадянського суспільства та масмедіа у протидії корупції у сучасному суспільстві значна, вони виконують не лише функцію інформування, доносячи до суспільства інформацію про стан і заходи боротьби з негативними проявами корупційного характеру, але також і функцію формування антикорупційного свідомості, запобігання корупції на її ранніх проявах, створення негативного ставлення до всіх векторів корупції та неприйняття будь-яких форм корупції.

Література

1. Всеукраїнське опитування «Стан корупції в Україні. Сприйняття, досвід, ставлення». Київ: USAID, 2021. URL: <https://engage.org.ua/stan-koruptsii-v-ukraini-spryjniattia-dosvid-stavlennia/>.
2. Кузнецова П.Ю. Участие институтов гражданского общества в общественном антикоррупционном контроле. *Вестник ПНИПУ. Культура. История. Фило-*

софия. Право. 2015. № 4. URL: <https://cyberleninka.ru/article/n/uchastie-institutov-grazhdanskogo-obschestva-v-obschestvennom-antikorrupsionnom-kontrolle-rossiyskiy-opyt>.

3. Мусаєва С.Х. Третина українців не вірять, що їх участь у громадській діяльності щось змінить. Київ: Українська правда, 2020 URL: <https://www.ppravda.com.ua/news/2020/10/9/7269411/>.

4. Походєєва В.Є. Інститути запобігання корупції: медіа та громадянське суспільство. Рим: European Scientific Discussion, 2021. № 7.

5. Яковлев, Д.В. Дискурс вітчизняних медіа щодо країн Балтії. *Актуальні проблеми філософії та соціології.* 2021. № 26. URL: <https://doi.org/10.32837/apfs.v0i26.910>.

6. Foucault M. Order of discourse. Paris: the Collège de France. 1970.

7. Helping Countries Combat Corruption: The Role of the World Bank. Bergen: The World Bank PREM Network. 1997. URL: www.U4.no.

8. Johnston M. What can Be Done About Entrenched Corruption? Washington: Paper prepared for Annual World Bank Conference on Development Economies. 1998.

9. Romaniuk O. Media ownership monitor. Ukraine: Institute of Mass Information. 2020. URL: <https://www.mom-rsf.org>.

10. Yakovlev D.V. Political discourse in a transitional society: between the scylla of anarchy and the charybdis of tyranny. Lviv-Toruń: Liha-Pres. 2020 URL: <http://dSPACE.onua.edu.ua/handle/11300/13155>.

Анотація

Походєєва В. Є. Інституційний вимір запобігання корупції в Україні: роль масмедіа та громадянського суспільства. – Стаття.

У статті розглядається роль інститутів громадянського суспільства та масмедіа як провідних інститутів у запобіганні корупції в Україні. У роботі обґрунтовано актуальність участі масмедіа та громадянського суспільства у протидії корупції у державі, досліджено їх вплив на діяльність органів державної влади, їх провідну роль як одних із найбільш ефективних провідників антикорупційного дискурсу у суспільстві. Проведено аналіз останніх досліджень і публікацій у цій сфері, також визначено проблеми та складнощі у роботі масмедіа та громадянського суспільства, у процесі запобігання корупції. Досліджено, що для ефективної діяльності масмедіа та громадянського суспільства необхідна підтримка з боку інститутів державної влади задля пришвидшення подолання корупційних проявів. Зазначено мету та завдання для ефективної участі громадянського суспільства та масмедіа у формуванні та реалізації державної антикорупційної політики в Україні. Підкреслено необхідність підтримки з боку держави щодо реалізації ефективних заходів для забезпечення реальної діяльності громадських організацій і масмедіа без перешкоджання їх роботі. Роль громадянського суспільства та масмедіа у запобіганні корупції – значна, вони не лише виконують функцію інформування суспільства про прояви корупційних порушень, але і формують правильну антикорупційну свідомість, сприяють становленню нетерпимості до корупційних вчинків і неприйняття будь-яких форм

корупційних проявів. Масштабне включення масмедіа та громадянського суспільства у механізми запобігання корупції є дієвим засобом створення у суспільстві об'єктивної думки про проблему корупції у державі й ефективним засобом протидії цьому деструктивному явищу. Найкращим варіантом взаємної співпраці масмедіа, державних органів і громадянського суспільства буде партнерство.

Ключові слова: масмедіа, громадянське суспільство, корупція, запобігання корупції, дискурс, держава.

Summary

Pokhodieieva V. E. Institutional dimension of corruption prevention in Ukraine: the role of mass media and civil society. – Article.

The article examines the role of civil society institutions and the media as leading institutions in preventing corruption in Ukraine. The relevance of the participation of mass media and civil society in combating corruption in the state is substantiated in the work, their influence on the activity of public authorities, and their leading role as one of the most effective leaders of anti-corruption discourse in society is investigated. An analysis of recent research and publications in this area has been identified, as well as problems and difficulties in the work of the media and civil society in the process

of preventing corruption. It is investigated that for the effective activity of the mass media and civil society, the support of the institutions of state power is necessary in order to accelerate the overcoming of corruption. The purpose and tasks for effective participation of civil society and mass media in the formation and implementation of state anti-corruption policy in Ukraine are indicated. The need for state support for the implementation of effective measures to ensure the real activities of public organizations and the media without hindering their work was emphasized. The role of civil society and the media in preventing corruption is significant, they not only serve to inform the public about the manifestations of corruption, but also form a proper anti-corruption consciousness, contribute to intolerance of corruption and rejection of any form of corruption. The large-scale involvement of the mass media and civil society in the mechanisms for preventing corruption is an effective means of creating an objective opinion in society about the problem of corruption in the state and an effective means of counteracting this destructive phenomenon. The best option for mutual cooperation between the media, government agencies and civil society will be partnership.

Key words: mass media, civil society, corruption, prevention of corruption, discourse, state.